

Karlo Solina
HR-10000, Zagreb
falcrien@gmail.com

RENASANSA BASKIJSKOG JEZIKA U 21. STOLJEĆU? STATISTIKA, MOGUĆI RAZLOZI I IZAZOVI

Ovaj se članak sastoji od dva glavna dijela: u prvom se dijelu daje kratki pregled trenutne demografske i sociolingvističke slike baskijskog jezika u Autonomnoj zajednici Baskije,¹ kao i usporedba stanja iz 1991. i onoga od trideset godina kasnije, iz 2021. U drugom se dijelu pokušava doći do odgovora koji bi objasnio ovakav rast broja govornika te sve šire korištenje baskijskog jezika, a također se pridaje pažnja izazovima s kojima se baskijski trenutno suočava.

1. Uvod

»Literatura-hizkuntza osatu, ala euskalki guztiak hil: hau da gure hatakizuna.« (»Stvoriti književni jezik ili pustiti da svi dijalekti baskijskog umru: to je naš izbor.«). Tom je rečenicom pisac i lingvist Txillardegi sažeo svoje mišljenje o stanju baskijskog jezika početkom druge polovice 20. stoljeća (Euskaltzaindia 1968:222). Taj je komentar uslijedio nakon stoljećâ povlačenja baskijskog u korist španjolskog i francuskog. Frankizam je svakako dodatno pogoršao njegovo stanje, no baskijski je u španjolskom dijelu Baskije sekundarni jezik još od 19. stoljeća. Naime, uslijed industrijske revolucije razvila se proizvodnja željeza, koja je zahtijevala više radnika no što ih je bilo u Baskiji. Iz tog su razloga u Baskiju u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća imigrirale na tisuće stanovnika iz drugih područja Španjolske, koji nisu govorili niti naučili baskijski, a u 20. stoljeću uslijedilo je još nekoliko valova imigracije. Kako su tvornice bile u urbanim područjima, tako je i španjolski tamo postao dominantan, a baskijski je ostao rezervi-

¹ Službeni prijevod, v. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CA0258&qid=1719387039658>.

ran za ruralne dijelove, gdje je (barem u Biskaji i Gipuskoi) do današnjeg dana ostao vitalan (Montero 2012:38–40).

U gotovo pedeset godina proteklih od Txillardegijeva citata španjolsko, a samim time i baskijsko društvo, proživjelo je znatne promjene političke, no u Baskiji također i jezične naravi, gdje je baskijski od ruralnog jezika čije je korištenje u javnosti bilo zabranjeno postao službeni jezik te okosnica baskijskog obrazovnog sustava. Srećom, čini se da su se Baski odlučili za prvu od dvije opcije koje je ponudio Txillardegi.

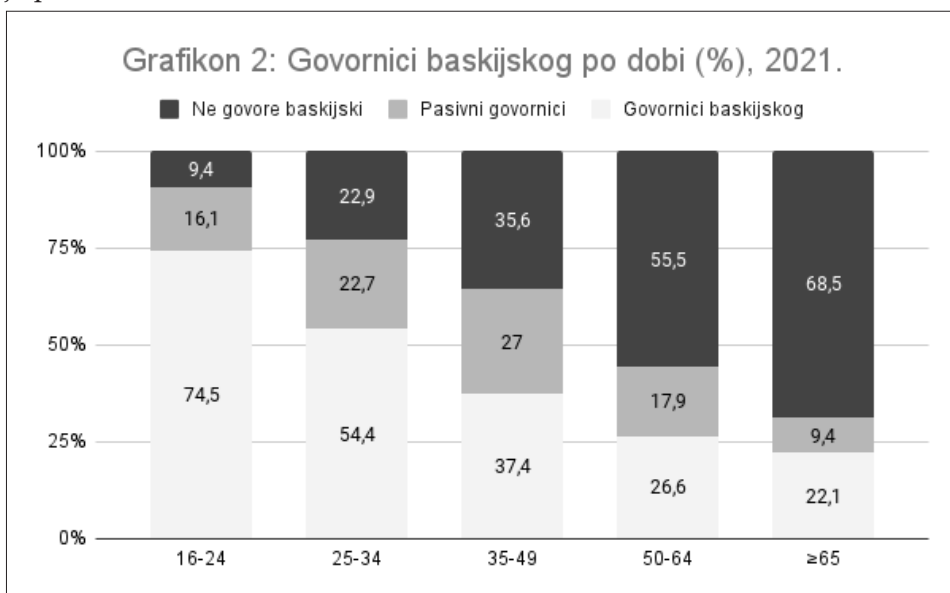
2. Pregled demografske i sociolingvističke slike baskijskog jezika 1991. i 2021.

Kako bi se prikazala trenutna slika baskijskog jezika, Eustat (Baskijski institut za statistiku) od 1991. svakih pet godina provodi sociolingvističku anketu na određenom broju stanovnika starijih od 15 godina. Budući da se moderna Baskija sastoji od tri administrativne jedinice (Autonomna zajednica Baskije i Navara, koje su dio Španjolske, te Sjeverna Baskija ili Iparralde, koja je dio Francuske), ankete se provode zasebno, no u isto vrijeme, u svakoj od njih. Ovaj će se rad usredotočiti na rezultate iz Autonomne zajednice Baskije zato što anketa iz Navare te pogotovo ona iz francuskog dijela Baskije ne sadrže iste podatke, tako da ih se ne može dosljedno usporediti. Svi podaci iz ovog dijela rada, osim ako je drugačije naznačeno, preuzeti su iz sedme (2021.) sociolingvističke ankete, koja u sebi također sadrži podatke iz prve (1991.) ankete (EJK & HPS 2023).

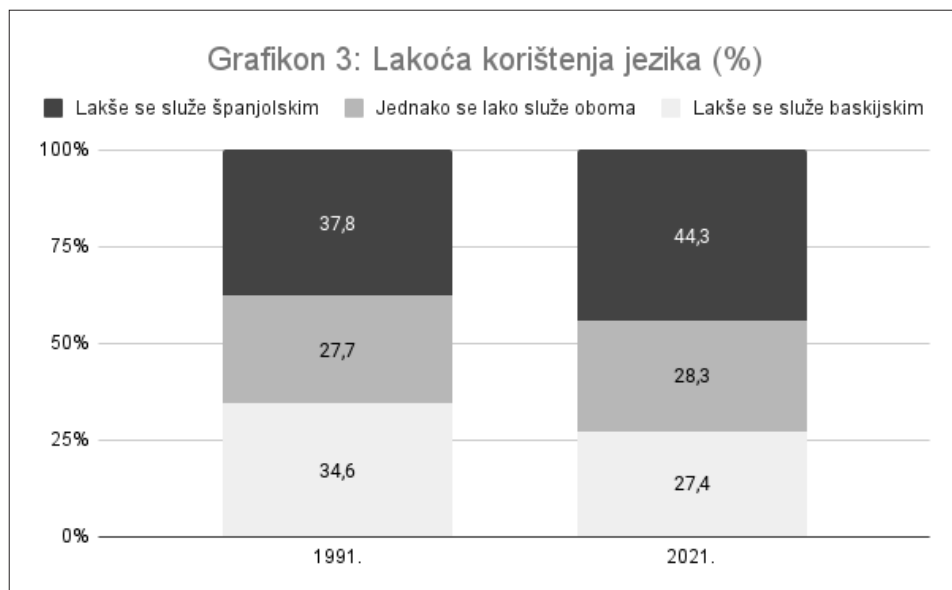
Od 1991. do 2021., broj govornika baskijskog u Autonomnoj zajednici Baskije porastao je s 419.221 na 680.629, što je porast od 62 %. Što se tiče udjela govornika baskijskog u ukupnom stanovništvu, taj je broj porastao s 24,1 % u prvoj anketi na 36,2 % u sedmoj. U istom razdoblju broj stanovnika te zajednice zabilježio je porast od 5 %, s 2.104.041 na 2.213.993.

Autonomna zajednica Baskije sastoji se od triju povijesnih regija: Biskaje, Gipuskoe i Álave, među kojima postoji primjetna razlika u broju govornika baskijskog. U Gipuskoi, koja se nalazi u središtu baskijskog govornog područja, 2021. je 51,8 % stanovnika govorilo baskijski. U Biskaji i Álavi taj je postotak znatno niži: 30,6 %, odnosno 22,4 %.

Kao što se vidi iz grafikona iznad, većina rasta u broju i postotku govornika baskijskog jezika dolazi iz zamjene starijih generacija koje mahom ne govore baskijski mladim generacijama u kojima ga velika većina govori: manje od deset posto govornika između 16 i 24 godine uopće ne govori baskijski u usporedbi s gotovo sedamdeset posto kod stanovništva iznad 65 godina.

Usprkos tomu što broj govornika znatno i neprekidno raste, pogotovo kod mlađeg stanovništva, primjetan je, iako na prvi pogled možda i neočekivan, pad u subjektivnoj lakoći korištenja baskijskim u usporedbi sa španjolskim.

Kako bi se objasnio ovaj pad u lakoći korištenja baskijskim, potrebno je imati na umu da postoje tri glavne skupine govornika tog jezika: "stari" govornici (*euskaldun zaharrak*²), tj. oni koji se kod kuće služe baskijskim te ga većinom smatraju svojim jedinim materinjim jezikom, i "novi" govornici (*euskaldun berriak*³), koji baskijski nisu usvojili u djetinjstvu kod kuće, već kasnije, većinom tijekom školovanja. Također su prisutni i dvojezični govornici, tj. oni koji su u djetinjstvu usvojili i baskijski i neki drugi jezik, većinom španjolski ili francuski, te oba smatraju svojim materinjim jezicima. Kroz povijest i sve do kraja 20. stoljeća gotovo su svi govornici baskijskog bili *euskaldun zaharrak*: još i 1991. čak 79,3 % govornika u Autonomnoj zajednici Baskije pripadalo je toj grupi, dok su *euskaldun berriak* i dvojezični govornici činili 14,2 %, odnosno 6,8 %. Od tada se udio koji čine *euskaldun zaharrak* smanjio te su oni 2021. činili svega 47,8 % ukupnih govornika, a *euskaldun berriak* i dvojezični govornici zauzeli su 36,9 %, odnosno 15,4 % sveukupnog stanovništva koje govori baskijski.

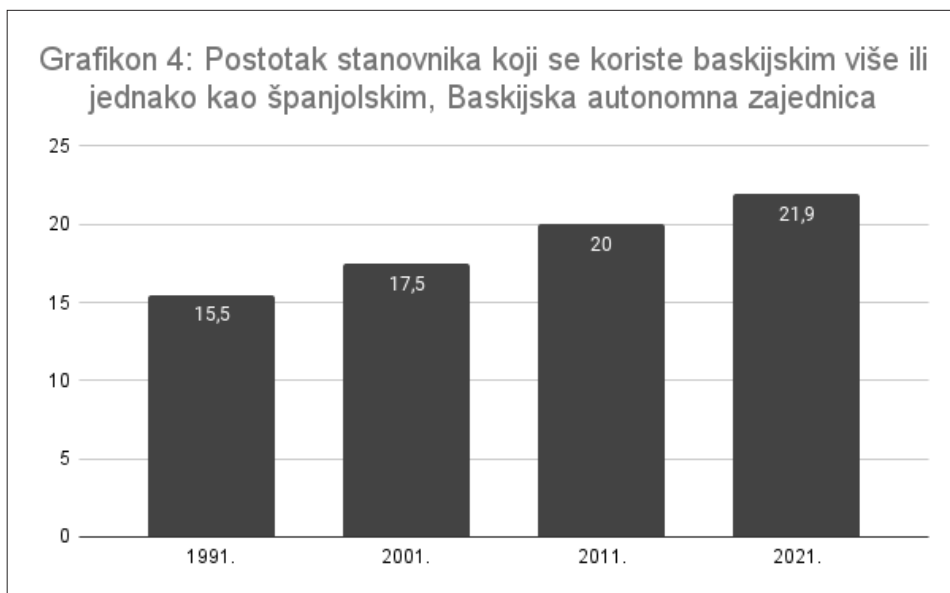
Euskaldun berriak kao prvi jezik većinom imaju španjolski, a baskijski im je tek drugi jezik, te je njihov porast nesumnjivo obrnuto proporcionalno utjecao na pad u lakoći korištenja baskijskim jezikom. Kako udio koji čine *euskaldun berriak* nastavlja rasti, pogotovo kod mlađih generacija, oče-

² Definicija: https://eu.eustat.eus/documentos/elem_2318/definicion.html.

³ Definicija: https://eu.eustat.eus/documentos/opt_0/tema_460/elem_2322/definicion.html.

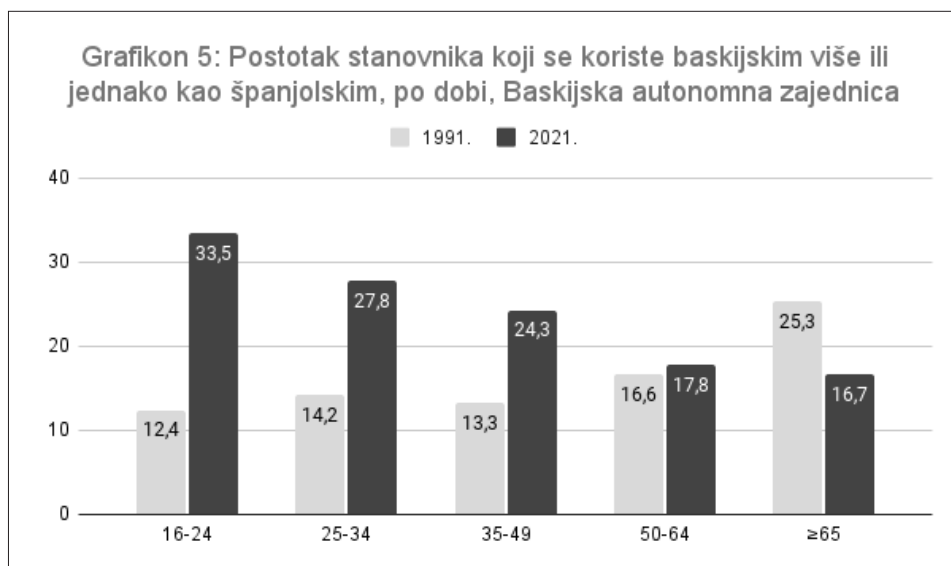
kuje se da će u budućim anketama biti još više govornika koji se lakše koriste španjolskim.

Što se tiče aktivnog govorenja baskijskog, a ne samo pasivnog poznavanja jezika, po podacima iz 2021. 22 % stanovnika Autonomne zajednice Baskije koristi se baskijskim više ili jednako kao španjolskim. Ako usporedimo taj podatak s postotkom ukupnog stanovništva koje govori baskijski (36,2 %), to znači da je više od 14 % stanovništva (to jest, nešto više od 300.000 stanovnika) sposobno govoriti baskijski, no govore ga manje nego španjolski ili ga uopće ne govore. Nadalje, 11,5 % stanovnika koristi se baskijskim, ali manje nego španjolskim, 5,7 % govori ga vrlo rijetko, a 60,9 % koristi se samo španjolskim. Postotak govornika koji se koriste baskijskim više ili jednako kao španjolskim znatno varira u tri regije. Ponovno je na vrhu Gipuskoa, s 40,8 %, a Biskaja i Álava znatno su niže, s 14,5 %, odnosno 7,8 %. Valja spomenuti da je postotak stanovništva koje se služi baskijskim više ili jednako kao španjolskim primjetno porastao od prve ankete, kao što se vidi u sljedećem dijagramu.

Od 1991. do posljednje ankete 2021., broj stanovnika Autonomne zajednice Baskije koji se koriste baskijskim više ili jednako kao španjolskim porastao je za 6,4 postotna boda, odnosno s 15,5 % njenog ukupnog stanovništva na 21,9 %, to jest s 271.121 na 412.821. To znači da se broj stanovnika u toj kategoriji u zadnjih trideset godina povećao za nešto više od 50 %.

Osim toga, kao što je vidljivo iz sljedećeg dijagrama, u najnovijoj je anketi mlađe stanovništvo ono koje uzrokuje taj rast, što je sušta suprotnost situaciji iz 1991., kad se većinom starije stanovništvo koristilo baskijskim više ili jednako kao španjolskim.

Gore spomenuti rast u korištenju baskijskog jezika primjetan je ne samo kod kuće (gdje je zabilježen porast od 2,7 postotnih bodova između protekle dvije ankete), već pogotovo u javnosti, budući da je baskijski iz ruralnog jezika kojega se govornici tobože trebaju sramiti prešao u moderni jezik, čije je korištenje u javnim ustanovama sve više normalizirano. Tako je od prve ankete korištenje baskijskog na radnom mjestu poraslo za 11,4 postotnih bodova, u trgovinama za 7,6 postotnih bodova, a u bankarstvu za 7 postotnih bodova. Isto tako, korištenje baskijskog u zdravstvu poraslo je za 14,6 postotnih bodova, a u javnim službama za 14 postotnih bodova.

3. Mogući razlozi renesanse baskijskog jezika u 21. stoljeću i potencijalni izazovi

Kao što se može iščitati iz prethodnog dijela, glavni razlog porasta broja govornika baskijskog je sve veći broj mladih koji ga govore. S administrativne strane, dva su glavna razloga tome: standardizacija baskijskog i školovanje na njemu.

Nakon stoljećâ gubitka teritorija na kojem se govorio, poglavito u francuskoj Akvitaniji te u španjolskim Álavi, Navari i Aragonu, početkom 19.

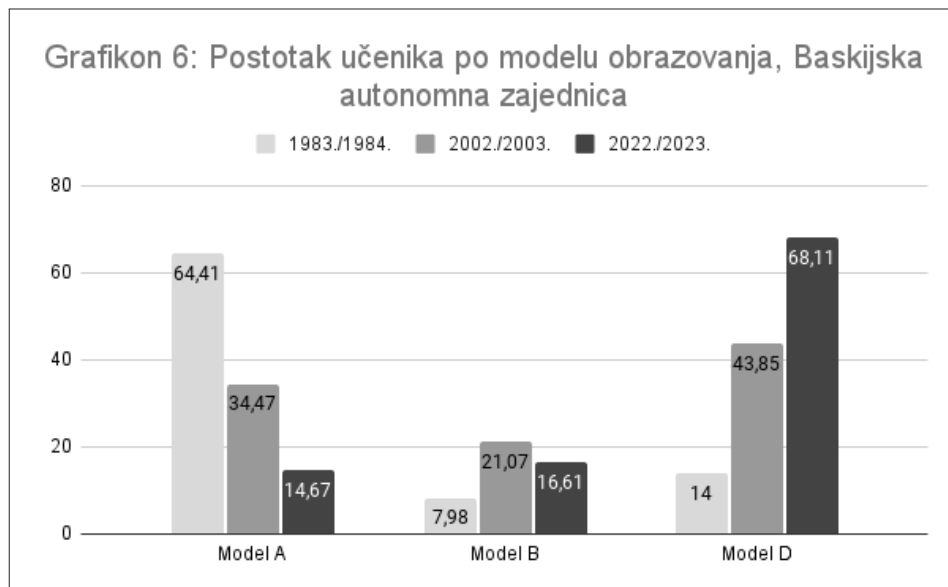
stoljeća često se govorilo da baskijski neće doživjeti 20. stoljeće te se sto godina kasnije često govorilo isto i za 21. stoljeće (Etxebarria Arostegui 2020:14). Ta je nesigurna budućnost bila jedan od glavnih razloga za standardizaciju, koja je nakon nekoliko neuspješnih pokušaja konačno počela sredinom 20. stoljeća, točnije 1968., kad je Akademija za baskijski jezik (*Euskaltzaindia*) zaključila da je standardizacija baskijskog jedini način da se spriječi njegovo izumiranje. Euskaltzaindia je definirala sljedeća područja za standardizaciju: pravopis, oblik riječi, novotvorenice, morfologiju i sintaksu. Od njih, pravopis se pokazao kao najspornija tema, posebice (ne)piisanje slova h^4 , no na kraju se ipak došlo do rješenja. S druge strane, dijalekti baskijskog imaju vrlo raznolike naglasne sustave te naglasak u baskijskom još uvijek nije standardiziran i čini se mogućim da neće ni biti. Tijekom procesa standardizacije najbitniju su ulogu imali središnji dijalekti (oni koji se govore u španjolskoj Gipuskoj, u francuskoj Lapurdiji, kao i u francuskom i španjolskom dijelu Navare).

Godina 1980. važna je iz dvaju razloga. 11. je siječnja te godine baskijski postao službenim jezikom Autonomne zajednice Baskije, zajedno sa španjolskim koji je dotad bio jedini službeni jezik. Osim toga, te je godine osnovano Sveučilište u Baskiji (*Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea*, obično poznato kao UPV/EHU), čija je uporaba baskijskog krenula skromno, no na kojem je danas baskijski sveprisutan. Danas se veliku većinu studija može pohađati isključivo na baskijskom, a u najgorem se slučaju (poglavito za prirodne znanosti) nude barem dvije godine preddiplomskog studija na baskijskom⁵.

Još jedan ključan čimbenik u širenju baskijskog su *ikastolak*, škole čija je nastava pretežito ili potpuno na baskijskom, koje su sa svojim radom započele još u ranom 20. stoljeću, a tijekom Francove diktature nastavile su raditi ilegalno. Nakon njegove smrti 1975. *ikastolak* su većinom bile uključene u javni obrazovni sustav, koji se u Autonomnoj zajednici podijelio na tri modela: model A, s nastavom na španjolskom, u kojem je baskijski samo predmet; model B, s nastavom i na španjolskom i na baskijskom te na model D, s nastavom na baskijskom, u kojem je španjolski samo predmet (Zabaleta 2019:138).

⁴ Ukratko, u standardnom baskijskom jeziku slovo *h* se piše onda kad se u sjevernim dijalektima zvuk [h] nalazi između vokala ili na početku riječi, iako ga velika većina govornika baskijskog, uključujući gotovo sve iz španjolskog dijela Baskije, ne izgovara. Za više informacija v. izdanja časopisa *Jakin* 20 (1965.) i *Jakin* 31/32 (1968.).

⁵ Za više informacija v. <https://www.ehu.eus/eu/web/ikasle-kontseilua/euskarazko-eskaintza>.

Za ovaj su se grafikon (izvor: Eustat⁶) uzete tri školske godine: 1983./1984., prva godina za koju postoje podaci, 2022./2023., najnovija godina za koju postoje podaci, te 2002./2003., na otprilike pola puta između te dvije godine. Podaci uključuju učenike osnovnih i srednjih škola, ali ne i studente na fakultetima.

Iz grafikona je očit pad popularnosti modela A, tj. nastave većinski na španjolskom (sa 64,41 % na početku na 14,67 % po zadnjim mjerenjima) te je primjetan drastičan rast modela D, tj. nastave koja se većinski odvija na baskijskom (s 14 % na početku na 68,11 % po zadnjim mjerenjima). Dakle, modeli A i D otprilike su zamijenili svoje postotke, dok je model B oscilirao bez osobite tendencije u proteklih četrdeset godina. Također valja napomenuti kako je u školskoj godini 1983./1984. 13,58 % učenika pripadalo modelu X u kojem se baskijski nije podučavao te iz tog razloga postotak u grafikonu za tu godinu ne dolazi do 100 %. Taj model više nije aktualan te se nudi samo u Biskaji i to samo učenicima koji privremeno borave u Baskiji.

Jasno, postoje i društveni čimbenici koji su utjecali na ovaj porast. Spomenuto je kako se na baskijski posljednjih desetljeća prestalo gledati kao na ruralan i beskoristan. Osim toga, model D danas je znatno prestižniji od modela A. Naime, više od četiri petine učenika modela A u javnim

⁶ Za više informacija, v. https://eu.eustat.eus/bankupx/pxweb/eu/DB/-/PX_040601_ceens_mun01.px/table/tableViewLayout2/.

školama niskog je socioekonomskog statusa, a njih 60 % su imigranti, dok lokalne obitelji u kojima se govori baskijski šalju svoju djecu gotovo isključivo na obrazovanje po modelu D (i to poglavito u privatne škole) (Monzón González – Luna Arcos 2020:294).

Ipak, postoje i potencijalni izazovi za baskijski jezik. Ako usporedimo grafikone 2 i 5, svaki od njih zasebno nudi pozitivnu sliku: grafikon 2 pokazuje porast udjela koji čine govornici baskijskog u mlađim generacijama, dok grafikon 5 pokazuje porast u postotku mladih koji koriste baskijski više ili jednako kao španjolski. Ako usporedimo stanovnike između 16 i 24 godina s onima koji imaju više od 65 godina, možemo vidjeti sljedeće: u prvoj skupini njih 74,5 % govori baskijski, a 33,5 % ukupnog stanovništva te generacije koristi baskijski više ili jednako kao španjolski. U drugoj skupini njih 22,1 % govori baskijski, a 16,7 % ih koristi baskijski više ili jednako kao španjolski. Dakle, u skupini od 16 do 24 godina svega 45 % govornika baskijskog ga koristi više ili jednako kao španjolski, dok je u skupini s više od 65 godina taj postotak znatno veći, 75,6 %. To pokazuje da, iako udio govornika baskijskog raste što su stanovnici mlađi, uporaba baskijskog više nego španjolskog u relativnim brojkama zapravo opada što su stanovnici mlađi. Apsolutni brojevi, to jest postotak sveukupnog mlađeg stanovništva koje koristi baskijski više ili jednako kao španjolski, još uvijek je znatno viši nego kod starijeg stanovništva, no ne zato što je vjerojatnije da mladi koriste baskijski, već jednostavno zato što je udio govornika baskijskog drastično veći kod mlađe populacije.

Razlog tog razlici nesumnjivo je obrazovanje na baskijskom. Stanovnici iznad 65 godina školovali su se većinom tijekom Francove diktature, tako da su baskijski naučili gotovo isključivo od svojih obitelji. S druge strane, 2021. 49,2 % je govornika od 16 do 24 godine bilo *euskaldun berri*, tj. oni koji su prva generacija govornika baskijskog i koji su ga naučili poglavito u školama kao drugi jezik. Za usporedbu, ta je brojka kod stanovnika iznad 65 godina bila na tek 10,7 % (EJK & HPS 2023:10). *Euskaldun berriak* generalno nemaju priliku koristiti baskijski u jednom od najbitnijih okruženja, a to su njihove obitelji. To bi objasnilo i pad lakoće korištenja baskijskog u usporedbi s podacima iz 1991. Logično je očekivati da će udio govornika baskijskog koji se njime služe lakše ili jednako lako kao španjolskim, a i uporaba baskijskog više ili jednako kao španjolskog, porasti kad *euskaldun berriak* u sljedećim desetljećima osnuju svoje obitelji te djeci daju baskijski kao prvi jezik, što će vratiti situaciju u prvobitno stanje. Ipak, to je samo nagađanje, a tek će sljedeće ankete pokazati stvarnu situaciju.

4. Zaključak

Uporaba baskijskog jezika u zadnjih je nekoliko desetljeća nesumnjivo na uzlaznoj putanji. Apsolutni broj govornika konstantno raste i baskijski se sve češće koristi u gotovo svim sferama života te je danas dominantan kao jezik obrazovanja u Autonomnoj zajednici Baskije. Osim toga, baskijski je u drugoj polovici 20. stoljeća uspješno standardiziran te je danas standardni baskijski (*euskara batua*) sveprisutan u medijima i obrazovanju. Svi ti razlozi mogli bi navesti na razmišljanje da baskijski trenutno proživljava renesansu, gdje od potlačenog i ruralnog jezika polako ponovno zauzima svoje mjesto kao glavni jezik Baska.

Stvarnost je zapravo znatno složenija jer su također prisutni i razni izazovi. Školovanje na baskijskom ne nudi svim modelima jednaku kvalitetu nastave, već postoji elitizam prema *euskaldun zaharrak*, tj. onima kojima je baskijski prvi jezik, budući da učenici modela D postižu bolje akademske rezultate od ostalih učenika. Udio govornika baskijskog koji se njime služe lakše ili jednako lako kao španjolskim pao je u zadnjih trideset godina, a mlađi govornici, iako za razliku od starijih većinom tečno govore baskijski, često preferiraju španjolski, što nije slučaj kod starijih generacija.

Sveukupno gledano, trenutna slika baskijskog jezika prilično je kompleksna, s mnogo razloga za veselje, no ne valja zaboraviti na razne probleme s kojima će se trebati nastaviti suočavati i u sljedećim desetljećima. Ipak, sadašnje stanje baskijskog jezika ulijeva mnogo nade u budućnost koja je znatno svjetlija od njegove nedavne prošlosti.

Bibliografija

- EJK & HPS = Eusko Jaurlaritzako Kultura eta Hizkuntza Politika Saila. 2023. *VII Inkesta Soziolinguistikoa 2021, EAE*.
- Etxebarria Arostegui, Maitena. 2020. Política lingüística y vitalidad sociolingüística de la lengua vasca hoy: la transmisión de la lengua. *Entretantos: Revista de Estudios Interculturales desde Latinoamérica y el Caribe*, 26, 96–109.
- Euskaltzaindia. 1968. Batasunari batzuk agurka eta beste batzuk aurka. *Euskera: Euskaltzaindia'ren lan eta agiriak*, 13, 221–236.
- Montero, Manuel. 2012. *Euskadi. Pays Basque*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.
- Monzón González, Javier; Francisco Luna Arcos. 2020. La educación en Euskadi: dilemas y retos. *Ekonomiaz, 35 aniversario*, 291–319.
- Zabaleta, Josu. 2019. La estandarización del euskera: breve historia y resultados. *Limite*, 13/2, 123–142.

Euskararen berpizkundea XXI. mendean? Estatistika, arrazoi eta erronka posibleak

Laburpena

Artikulu honek euskararen egoera XXI. mendean jorratzen du. Artikuluaren lehenengo zatiak euskararen ezaguerari eta erabilerari buruzko eta bere azken hogeita hamar urteko aldaerari buruzko datu estatistikoak ematen ditu. Bigarren zatian euskararen erabilera gero eta zabalduagoaren arrazoi posibleak ematen dira, estandarizaziora eta euskarazko heziketara bereziki zuzenduta. Era berean, arlo batzuk, zeinetan euskararen erabilerak ez duen hainbeste aurrera egin, eta euskarak aurre egiten dien erronkak aipatzen dira. Bukaeran, datu guztiak laburbiltzen dira eta gaurko euskararen irudi soziolinguistikoa eskaintzen da.

The renaissance of Basque in the 21st century? Statistics, reasons and possible challenges

Abstract

This article outlines the state of the Basque language in the 21st century. The first part of the article gives data about the knowledge and the use of Basque, as well as about their change over the past thirty years. The second part presents possible reasons for the ever higher use of Basque, especially fo-

cusing on the standardization and education in Basque. Additionally, certain areas are mentioned where the use of Basque has not advanced as much, and the article mentions some of the challenges Basque is facing. The article ends by condensing all of the data and giving the current sociolinguistic situation of Basque.

Ključne riječi: baskijski jezik, manjinski jezik, standardizacija, obrazovanje, sociolingvistika

Gako-hitzak: euskara, hizkuntza gutxitua, estandarizazioa, hezkuntza, soziolinguistika

Keywords: basque language, minority language, standardization, education, sociolinguistics